

DOI: 10.31866/2616-745X.14.2024.319370
УДК 355.4:[341.7:39(477:438)]

ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ ЛЕМКІВСЬКОЇ ДІАСПОРИ ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Наконечний Володимир Михайлович^{1а},
Бенч Ольга Григорівна^{2б}

Надіслано:

31.08.2024

Рецензовано:

06.09.2024

Прийнято:

19.09.2024

¹ Кандидат історичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,
e-mail: nakonichniy.ua@gmail.com,

² Кандидатка мистецтвознавства, професорка кафедри
спеціальної педагогіки,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3998-3062>,
e-mail: olgabench2020@gmail.com,

^а Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, Київ, Україна, 01133

^б Католицький університет в Ружомберку, вул. Грабовська, 1А,
м. Ружомберок, Словаччина, 03401

Для цитування:

Наконечний, В.М. та Бенч, О.Г., 2024. Операція «Вісла» в культурній дипломатії лемківської діаспори повоєнного часу. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 14, с.168-185. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.14.2024.319370>.

Мета статті – комплексно опрацювати опубліковані на шпальтах «Лемківщини» різножанрові дописи, присвячені численним аспектам операції «Вісла». Завданням розвідки є відтворення практик культурної дипломатії лемків у діаспорних осередках країн Північної Америки, спрямованих на популяризацію українського погляду на переселенську акцію 1947 р. Дослідницька методологія спирається на звичне для праць з історії науки поєднання принципів (історизму та об'єктивності) і методів (філософських, загальнонаукових і спеціально-історичних) наукової праці. У підсумку відзначено вагомість зусиль редколегії «Лемківщини»

© Наконечний В. М., 2024

© Бенч О. Г., 2024

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ...**

у започаткуванні академічних студій, сфокусованих на всебічне осмислення операції «Вісла». На сторінках часопису протягом багатьох років було опубліковано різнопланові матеріали (наукові опрацювання, джерельні свідчення, полемічні тексти тощо), які сформували нове концептуальне бачення русинського етноциду 1947 р. Втім автори журналу не зупинилися на суто науковому переосмисленні проблеми. Цілком виправдано вони зрозуміли вагомість популяризації українського погляду на цю трагедію новітнього русинства. Вміло використовуючи інструментарій культурної дипломатії, лемківські інтелектуали розгорнули добре продуману працю з освідомлення західної громадськості про справжній перебіг депортаційних акцій. У підсумку було створено потужну інформаційну протиотруту радянській і польській комуністичній пропаганді, що сприяло утвердженню в західній соціогуманістиці геноцидного дискурсу при змалюванні подій 1947 р. Ба більше, ефективність залученого авторами «Лемківщини» інструментарію з арсеналу культурної дипломатії засвідчила зростаюче визнання в середовищі політиків демократичної Польщі історичної провини за злочини комуністичного режиму. Завдяки цьому вдалося налагодити партнерський польсько-український діалог після здобуття нашою державою незалежності.

Ключові слова: «Лемківщина»; лемки; операція «Вісла»; геноцид; культурна дипломатія; українсько-польські відносини.

Вступ

В наш час академічна спільнота інтенсивно готується до широкого відзначення 80-ліття трагедії українських мешканців Закерзоння. Ця подія вкотре привернула увагу представників експертної спільноти та широких кіл громадськості Центрально-Східної Європи до цієї багатоаспектної і складної проблеми українсько-польських відносин. При цьому традиційно чималу значущість отримує історіографічний аспект питання, а саме спроби зрозуміти наукознавчу специфіку становлення академічного дискурсу в осмисленні подій 1947 р. В цьому плані лемкознавці зазвичай сягають витоків своєї міждисциплінарної галузі, що динамічно розвивалася як органічна складова повоєнного діаспорного українознавства. Тоді русинські публічні інтелектуали для максимально широкої промоції своїх регіональних студій на американському континенті заснували часопис «Лемківщина», який швидко набув авторитетності серед дослідників етнічного багатоголосся регіону Східних Бескидів. Медійний орган русинів-емігрантів став ефективним інструментом культурної дипломатії українців Закерзоння. Саме його редактори започаткували всебічне дослідження акції «Вісла» та

широку популяризацію українського погляду на цю трагедію в середовищі читачів вільного світу. Цей важливий сюжет історіографії лемкознавства й по сьогодні залишається недостатньо з'ясованим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Часопис «Лемківщина» фактично від перших років свого існування отримав зростаючу популярність не лише серед широких читацьких кіл, але й в академічному середовищі. Згадки про опубліковані на його шпальтах розвідки містяться у всіх найбільш авторитетних лемкознавчих студіях (Наконечний, 2016). Водночас до сьогодні так і не з'явилося жодної історіографічної студії, сфокусованої на внеску авторів русинського пресодруку у вивчення й популяризацію подій, які супроводжували одну з найбрутальніших депортаційних акцій сучасності, що ввійшла в аннали історії як операція «Вісла». Це і зумовило актуальність теми нашого дослідження. При цьому ми зробимо хронологічний акцент на діаспорному окресі видання часопису, адже в той час утвердження української візії трагедії русинського субетносу 1947 р. мало особливу значущість з огляду на агресивну інформаційну кампанію радянської та польської комуністичної пропаганди.

Формулювання цілей статті

Актуальним завданням академічного лемкознавства є всебічне відтворення практик культурної дипломатії лемків у діаспорних осередках країн Північної Америки, спрямованих на популяризацію українського погляду на переселенську акцію 1947 р.

Мета статті – комплексно опрацювати опубліковані на шпальтах «Лемківщини» різножанрові дописи, присвячені численним аспектам операції «Вісла».

Виклад основного матеріалу дослідження

Дослідження і плекання історичної пам'яті про страшну трагедію новітнього русинства редакція часопису «Лемківщина» поставила перед собою вже від початків його видання. Свідченням цьому є адресовані читачеві слова зі звернення видавців у першому випуску пресодруку в 1979 р. Серед багатьох суспільно значущих завдань нової медійної трибуни редактори акцентували необхідність методичного протистояння «польським ворожим облудним ідеям». Мовилося головню про демагогічні пропагандистські акції польського комуністичного режиму з утвердження у громадському дискурсі інтерпретації переселенських акцій як зрозумілої в умовах війни відповіді за підтримку місцевим населенням боївок Української повстанської армії (Дорогі земляки, 1979, с.1). Відтак своєю місією видавці «Лемківщини» вважали проведення

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ...**

ефективної контрпропагандистської роботи, що мала б утвердити правду про події 1947 р. серед громадськості вільного світу. Водночас, слушно вважали редактори часопису, слід вести популяризаторську роботу у середовищі материкових лемків, що опинилися під комуністичним диктатом і яким польські політики невтомно «заціплюють почуття меншовартості [...], підсичують традиційну польську погорду і ненависть до всього що українське», профануючи лемківський етноцид (Дорогі земляки, 1979, с.1).

Реалізуючи ці завдання, редакція добирала відповідних авторів, які вже від перших річників «Лемківщини» наполегливо опрацьовували різні сюжети операції «Вісла», послідовно доводячи необхідність відмови від інтерпретативних штампів польської та радянської пропаганди. Добрим приводом для такого переосмислення стало голосне вшанування жертв переселенської акції в рік її 35-ліття. Мовиться про низку заходів, проведених лемківськими інституціями у вільному світі протягом 1982 р. До цієї річниці готувалися й автори «Лемківщини», окресливши коло найбільш значущих питань для всебічного обговорення (Лопата, 1982; Мицьо, 1981).

Першочергово дописувачі часопису зосередилися на руйнуванні поширюваного польською пропагандою стереотипу про так званий відплатний характер операції «Вісла». Мовиться про історіографічний стереотип, згідно з яким польські комуністи після багатьох невдалих спроб перемогти воїнів УПА на полі бою були вимушені сфокусуватися на позбавленні повстанців економічної і соціальної бази. Відтак відновлена польська держава примусово перенесла лемківське населення на західнопольські терени, що відійшли до неї після закінчення Другої світової війни. Іван Лико у змістовній розвідці «Ще до питання – УПА і Лемківщина» першим вказав на демагогічність такого обґрунтування. Опрацювавши розлогу джерельну базу, він аргументовано довів, що польська влада ще від ранньомодерних часів зосередилася на колонізації русинського субетносу, а зрозумівши малоефективність цих зусиль – заходилася витіснити лемків із батьківських теренів. Ці планомірні дії, висновує русинський дослідник, породжували серед українців-горян дедалі більш організований спротив (Лопата, 1983, с.3-4). В часи світового протистояння такими захисниками природних прав лемків були повстанці. Відтак, підсумовує І. Лико, саме завдяки героям УПА лемківське населення в роки Другої світової війни не було знищене ані польським, ані російським, ані німецьким окупантами.

«Польща – біла чи червона, аристократична, демократична чи комуністична, аж до наших часів не зуміла вписатися в історію як добрий сусід України, – висновує лемківський публіцист. – Бо сама назва політичного устрою не змінювала суті настанови поляків

до українців у загальному, а зокрема до найбільше й найдовше поневоленого їхнього лемківського племені. Насильне виселення всіх лемків і українців інших частин Закерзоння було й залишилося особливо жорстоким актом варварства». (Лико, 1982, с.1)

Окреслена І. Ликом дискурсивна парадигма набула чималої популярності серед українських дослідників і стала рамковою у публікаціях наступних десятиліть, в яких остаточно був деконструйований стереотип про зумовленість переселенських акцій потребою боротьби з повстанським рухом. У процесі дослідження цієї проблеми вдалося віднайти і спопуляризувати на сторінках «Лемківщини» документи польських спецслужб, які засвідчили намір здійснити масові виселення ще задовго до виникнення УПА. І власне перші кроки з реалізації лемківського етноциду зумовили поширення повстанського руху на теренах Східних Бескидів. Важливим було й те, що дослідники вказали на подібність карального характеру практик фашистського та польського комуністичного режимів у цілеспрямованому намаганні позбутися з батьківських теренів «незручних» їм етносів.

Вагоме теоретичне значення мало питання про часові межі новітньої трагедії русинів. Саме автори «Лемківщини» першими відзначили ту очевидну обставину, що операція «Вісла» виявилася хоча й найбільш голосним, але по суті тільки останнім етапом вигнання автохтонних мешканців Східних Бескидів. Мовиться про те, що початкові спроби масових депортацій русинів припадають ще на 1944 р., коли Закерзоння було звільнене від німецьких фашистів. Тоді за згодою радянських комуністів нові режими, що постали в Польщі та Чехословаччині, і прийняли ганебне рішення про масове вигнання українців-горян із батьківських земель та заміщення їх своїм населенням. Зрозуміло, що в урядових документах йшлося про винятково «добровільне переміщення» українців. Натомість реалії набули відверто терористичного й етноцидного характеру, адже призвели до масових жертв – найбільше серед жінок і дітей.

Наступна важлива проблема методологічного характеру, що її вперше актуалізували дописувачі «Лемківщини», стосувалася важливих спроб дефінітивного визначення вчиненого польським комуністичним режимом злочину. Спираючись на тогочасний міжнародний правовий досвід у сфері злочинів проти людяності, лемківські інтелектуали цілком узаasadнено довели етноцидний характер реалізованої депортаційної акції. Що важливо, при цьому було проведено переконливі паралелі в репресивних діях поль-

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ...**

ського комуністичного та фашистського й більшовицького режимів у їхній цілеспрямованості по заміні етнічного населення певних територій. На цю обставину на шпальтах пресодруку вперше звернув увагу Василь Пасічняк. «Весною 1947 почалася остання кінцева переселенська акція – операція «Вісла», яка своєю жорстокістю та розмірами перевершила всі попередні переселення, – наголошує публіцист. – Було виселено все українське населення – Закерзоння стало безлюдною пустелею на довгі роки. Жертви українського населення були великі. Але без боротьби УПА вони були б ще більші, бо ворог планував знищити поголовно всіх українців. [...] Отже Варшава на спілку з Москвою dokonали геноцид українського населення, знищивши 280,000 українців Закерзоння, цебто одну четверту частину всього населення. Переселенська акція «Вісла» була подібною до давнього татарського ясиру» (Пасічняк, 1982, с.4).

Дефінітивні пропозиції В. Пасічняка поглибив аргументами знаний лемківський інтелектуал Іван Гвозда (1982). Подібно до свого колеги, він вказав читачеві «Лемківщини» на той знаний з історії факт, що від доби середньовіччя польські керманічі всіляко утискали українців, які перебували у складі Речі Посполитої. Відтак вчинки їхніх комуністичних нащадків доцільно розглядати як континуацію традицій польської етнополітики. Влада Польської народної республіки, наголошує публіцист, не припиняє репресій стосовно представників української меншини. Розгорнутий німецькими фашистами в роки окупації терор щодо лемківського населення, вказує І. Гвозда, є надзвичайно подібним до практикованих владою комуністичної Польщі гвалтів, адже і ті, й інші грабували, нищили та вбивали. А під час операції «Вісла» у 1947 р. солдати комуністичного польського режиму заганяли у вагони для худоби беззахисних українців і посиляли їх до концентраційних таборів на кшталт Яворжнінського або на примусове переселення до новонабутих північно-західних земель. Дослідник, віднаходячи історичні паралелі, зазначає: «Зовсім подібно до асирійської практики переселень повелися поляки з українцями в 1947 р. – їх виселили, а на опустілі українські землі насадили польський елемент» (Гвозда, 1982, с.4).

Інформуючи свого читача про страшну трагедію лемків під пануванням комуністичного режиму, І. Гвозда із сумом відзначає, що вже понад тридцять років комуністична Польща тримає своїх українських громадян фактично на засланні. Таким чином у варварський спосіб покарано вже кілька поколінь русинів, попри те, що в повоєнні роки постало чимало міжнародних документів, які зафіксували принцип непорушності гуманітарних прав, насамперед стосовно етнічних меншин, а також відбулися голосні кримінальні процеси над призвідцями гітлерівського геноциду. Лемківський публіцист

інформує, що Польща також ратифікувала чимало договорів стосовно захисту загальнолюдських прав, насамперед Гельсінську угоду, зобов'язуючись тим самим поважати права національних меншин. «Окремі цивілізовані країни західних демократій ухвалюють нові чи змінюють старі закони й конституції, щоб дати своїм громадянам якнайбільше нагоди користуватися людськими правами у власних країнах, чи й поза межами власних держав, – висновує І. Гвозда. – Більше й більше шириться переконання, що підставою миру в світі можуть бути тільки визнані й шановані людські права. Бо рівень визнання прав людини й громадянина є зрештою й критерієм, яким мусить-ся міряти рівень цивілізованості суспільств чи держав» (Гвозда, 1982, с.4).

Редактори «Лемківщини» ініціювали всебічне обговорення ще однієї чутливої для нашої нації проблеми, що мала вагомий суспільно-політичний резонанс. Мовиться про визначення прямих та опосередкованих втрат, яких зазнало русинське населення внаслідок депортаційних акцій. Вперше на шпальтах пресодруку це вагоме для українців питання, яке всіляко замовчувала комуністична пропаганда, актуалізував Василь Бородач. Насамперед він відзначив чималі логістичні й методологічні труднощі із проведенням таких обрахунків. Врахувавши їх, публіцист доказово ствердив, що у повоєнній Європі жоден інший етнос не отримав таких втрат біологічного, матеріального й культурного плану, як лемки.

«По літах нищівного польсько-більшовицького наїзду на терени українських західних земель і пізнішого примусового виселення українського населення з цього регіону, – підкреслив В. Бородач, – сьогодні є неможливим подати докладні наші матеріальні втрати в грошах. Неможливим є теж подати докладне число жертв українського населення, яке вимордували люди польського середовища та всі ці, яким доручено переводити в життя цю каригідну акцію, що її звали чогось «добровільним виселенням»». (Бородач, 1985, с. 14)

Поряд із ініціюванням наукових студій і їхньою широкою популяризацією, редколегія «Лемківщини» стала модератором численних меморіальних заходів і наукових форумів. Для прикладу згадаємо голосні події, що відбулися протягом 1982 року з okazji річниці операції «Вісла». Ці важливі для скріплення ідентичності лемків на вигнанні акції супроводжували виступи дослідників та оповіді очевидців тих трагічних подій, які солідарно вказували на потребу популяризації трагедії новітнього українства з ме-

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ...**

тою покарання призвідців і запобігання подібному жажіттю у майбутньому. Пригадуючи комуністичним злочинцям створене ними пекло на землі, канадійські й американські лемки влаштували низку протестних пікетів біля польських дипломатичних установ. Власне завдяки «Лемківщині» сучасні дослідники еміграційного русинства можуть у деталях реконструювати цю важливу сторінку національної культурної дипломатії, що її творцями були місцеві відділи Об'єднання лемків Канади і США (Американська преса, 1982; Назаревич, 1983; Присутній, 1982).

Досвід використання пов'язаних з операцією «Вісла» подій як інструменту культурної дипломатії, отриманий у контексті широкого відзначення 35-ліття етноциду, виявився напрочуд вдалим. Відтак він був адаптований і розширений за кілька років, коли українці в західному світі ініціювали чергове масштабне вшанування жертв депортації русинів. Відзначимо, що меморіальні й академічні події 1987 р. також значною мірою модерувала редколегія «Лемківщини». Так, уже перший її випуск за 1987 р. містив редакційне звернення із промовистою назвою «40 літ тому...». В ньому було викладено змістові акценти меморіального року: «1947... Сорок літ тому, 2 роки після закінчення Другої світової війни увесь світ приходив до нормального життя. Не було суджено почати нове життя тільки тим найдалі на захід висуненим віткам української землі – Лемківщині, Засянні та Холмщині. Населення тих земель зазнало чи не найгіршого знищення за останніх 700 літ свого існування. Союз СРСР, Польщі та Чехословаччини протягом короткого часу перемінив цю квітучу країну на безлюдну пустиню» (40 літ тому, 1987, с.1).

Відтак на шпальтах «Лемківщини» було сформульовано завдання для всіх українців на вигнанні в контексті вшанування сорокової річниці трагедії корінного населення Закерзоння. Їхня ієрархія виглядала наступним чином:

«[...] Не забути кривд, нанесених нашим батькам, матерям, братам і сестрам у тих жорстоких часах; ширити правду про ті терпіння нашого народу серед інших народів світу, на місцях нашого поселення; нести моральну і матеріальну поміч тим, які ще осталися живими на батьківській землі; дати їм підтримку у їхній боротьбі за свої слушні права всіма можливими засобами; допомогти їм чи їх дітям вернутися на прадідівські землі, що з них їх насильно виселено». (40 літ тому, 1987, с.1)

З метою допомогти громаді втілити ці завдання в журналі було засновано тематичний розділ «40-ліття трагедії виселення». Відтак, починаючи з першого випуску, кожне наступне число «Лемківщини» протягом меморіального року відводилося тому чи іншому аспекту трагедії лемківської землі.

В наступному редакційному тексті першого числа «Чи будемо готові?» редакція «Лемківщини» запропонувала власне бачення організаційних моментів відзначення сорокової річниці операції «Вісла». Першочергово видавці часопису запропонували спільне для всіх меморіальних й академічних заходів об'єднуюче мотто: «Ми про Вас не забули і старалися, щоб Ваші терпіння і жертви життя та крові були задокументовані на віки» (БЧ, 1987, с.2). Далі у дописі пропонувалася чудово продумана програма подій меморіального року, що її втілення допомогло б цивілізованій спільноті досягнути глибину екзистенційної трагедії автохтонних мешканців Східних Бескидів. Принагідно вкажемо на взірцевий академічний рівень цієї програми заходів і її гуманістичний пафос, що й по сьогодні значною мірою не втратили своєї актуальності для дослідників операції «Вісла».

Першочергово авторський колектив «Лемківщини» зосередився на послідовному формуванні документальної бази про геноцид 1947 року. В часописі наголошувалося на гострій потребі проведення якомога більшої кількості інтерв'ю з метою охоплення максимально широкого кола свідків цієї трагедії. Ці розмови з уцілілими свідками знищення українського життя на Лемківщині пропонувалося записувати на відео- й аудіоносіях та віддати на зберігання до архіву Фондації дослідження Лемківщини. Також було обґрунтовано пекучу необхідність збирати різноманітні фотодокументи для компаративних візуальних студій. Узасаднюючи цей заклик, часопис наголошував: «Ворожі нам сили нищать всі можливі докази про те, хто жив на тій землі. Тому вони перевертають хрести на цвинтарях та придорожні каплички, де написи на них доказують, що там жили колись українці» (БЧ, 1987, с.2).

Вагоме місце у цій програмі було відведено узасадненню необхідності створювати стипендіальні дослідницькі фонди для охочих досліджувати пов'язану із трагедією 1947 року міждисциплінарну проблематику. При цьому акцентувалося потреба публікації результатів грантових досліджень у двох мовах – українській та англійській. Також висувалося цікава думка про замовлення ренованому західному історику книги про ті події на Лемківщині, який би своїм авторитетом промостив цій оповіді шлях до неукраїнського читача. Згаданий допис містив емоційне звернення до меценатів українського походження закладати відповідні фонди, з яких би оплачувалися як академічні й популяризаційні акції, так і видатки лемкам, які забажали би повернутися на рідні терени. «Якщо ми над тим зачнемо працювати вже нині, – підсумовували видавці часопису, – прийдемо в 1997 році

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ...**

відзначувати 50-ліття трагічних подій на Лемківщині з почуттям частинного виконання свого обов'язку перед нашими рідними, що за святу прадідну віру і за свій народ зазнали знищення, наругу, а то й смерть» (БЧ, 1987, с.2).

Загалом, в аспекті культурної дипломатії влаштовані до сорокової річниці операції «Вісла» акції були значно масштабнішими, ніж п'ятиліття тому. Втім в ідеологічному плані культурні події 1987 р. стали продовженням попередніх. Насамперед мовиться про остаточне усталення в лемкознавчому дискурсі геноцидної оптики при оповіді про здійснені польським комуністичним режимом депортаційні акції. В численних тематичних текстах аргументовано наголошувалося, що події 1947 р. – «найбільш трагічна акція народовбивства Лемківщини та всього українського населення за лінією Керзона» (Акція «Вісла», 1990; Крук, 1987) та «найбільш ганебний злочин супроти частини українського народу на українських західних землях» (ІЛ, 1987, с.2).

Додаткових аргументів набула деконструкція шовіністичного міфу про відплатний характер операції «Вісла». Автори «Лемківщини» вкотре наголосили на фальшивості тез польської комуністичної пропаганди про спровокованість депортацій зростанням активності упівців на лемківських теренах. Русинські публіцисти обґрунтували необхідність осмислення цієї проблеми в генезі й вказали на серійний характер переселенських примусових акцій, які розпочалися ще в 1944 р., а в 1947 р. лише «запала занавіса останнього акту драми» (ІЛ, 1987, с.2). Таким чином, було остаточено поховано тезу про логічну пов'язаність дій УПА та очільників ПНР: «Трагедія Лемківщини і всього Закерзоння не була спричинена дією УПА, це був лише претекст до введення в життя дуже давніх задумів польського шовіністичного табору – фізичного знищення української Людини» (ІЛ, 1987, с.2).

Зрештою, як доречно зауважили лемкознавці, якщо дії українських підпільників на Лемківщині справді були причиною насильного виселення українців, то що тоді спонукало польських комуністів виселяти з рідних домівок білоруських селян? Адже поляки, як про це, документуючи новітнє варварство, писали західні часописи, методично випалювали білоруські поселення, вбивши чимало мирних людей. Тож причини лемківського геноциду, наголошували публіцисти «Лемківщини», слід шукати у традиціях польської етнополітики, від віків сфокусованої на винищенні української ідентичності. «Минали роки і століття, мінялись королі і уряди, але польська політика у відношенні до українського народу залишилась незмінною до сьогоднішнього дня, – писав Іван Лико. – Всі можливі середники панування спрямовано в минулому і спрямовується зараз на розпалення і устійнення серед польського народу шовінізму проти русина-українця як істоти, нижчої за поляка» (ІЛ, 1987, с.2).

Чи не найбільш важливою культурною ініціативою редакторів «Лемківщини» став методичний пошук і фіксація на різних носіях усної історичних свідчень про операцію «Вісла». Редактори пресодруку вкотре звернулися до ще живих свідків поділитися своїми травматичними спогадами про примусове вигнання з рідних домівок. Завдяки цьому заклику постало солідне зібрання мемуарних свідчень, що зафіксували особистісний вимір лемківського геноциду. Найбільш емоційні оповіді оперативно друкувалися на шпальтах «Лемківщини», виконуючи важливі завдання з кола культурної дипломатії. При цьому особливою фактографічною цінністю позначено спогади Марти Феш, Ярослави Філь і Дмитра Цяпки.

Художньою родзинкою часопису «Лемківщина» була його мистецько-поетична складова. Видавцям журналу залежало на тому, щоб донести читачеві вагомі моменти минулого культури українців Закерзоння за посередництва візуальної й поетичної образності. Цими художніми інструментами пресодрук формував також пам'ять про найбільшу лемківську трагедію. Так, зі шпальт «Лемківщини» на нас споглядають спалені польськими зайдами сакральні та громадські будівлі, сплюндровані твори церковного і побутового мистецтва. Лемківський відчай від гвалтовного виселення з батьківських земель знайшов відбиття й у численних пісенних і віршованих творах, якими свідки ділилися зі своїми земляками. Особливу популярність у середовищі читачів журналу мали художні твори Юлії Саноцької, Ярослава Ждинського і Бориса Лемківського.

Емоційне обговорення лемківської трагедії припало на другу половину 1980-х років і в часі збіглося зі стрімкою демократизацією польського суспільства. Зібрана у русі «Солідарність» демократична опозиція партійному режиму наголосила на необхідності примирення титульної нації зі своїми національними меншинами, а передусім – з українською. Першим логічним кроком до такого порозуміння стало засудження злочинів 1947 року. Польські опозиційні публічні інтелектуали сміливо показували гвалтовний характер депортацій лемків із рідних земель, покладаючи повноту відповідальності на попередню владу (Акція «Вісла», 1990, с.2-4). Зрештою, на історичному зібранні 3 серпня 1990 р. сенат відновленої Речі Посполитої рішуче засудив операцію «Вісла». В його історичного характеру постанові було відверто засуджено принцип колективної відповідальності, що ним виправдовувалися польські комуністи за здійснений ними етноцид (Польський сенат, 1990).

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ...**

В переддень відновлення української незалежності польські публічні інтелектуали, які поділяли ідеї міжнародного порозуміння осередку паризької «Культури» та її ідеолога Єжи Гедройця, вказали на потребу примирення з українською меншиною шляхом визнання вини та щирого каяття. Проявом поваги редакторів «Лемківщини» до цього кроку стала публікація допису культового інтелектуала Адама Міхніка, чия думка була авторитетною серед польських демократів:

«Сьогодні стоїмо супроти нової фази польсько-української дебати, будемо розмовляти без комплексів і без цензурного «кнебля» – вільні з вільними, рівні з рівними. Одною з тем, яких не дасться обминути, є справа операції «Вісла». Від правди втекти не дасться. [...] Відповідальність за виселення українського населення паде на комуністичну владу. Це належить ствердити, резигнуючи в цьому моменті з рахунку кривд [...]. Ми винні це жертвам злочину, нашим дітям, самим собі». (Міхнік, 1990, с.5)

Висновки

У підсумку відзначимо вагомість зусиль редколегії «Лемківщини» у започаткуванні академічних студій, сфокусованих на всебічне осмислення операції «Вісла». На сторінках часопису протягом багатьох років було опубліковано різнопланові матеріали (наукові опрацювання, джерельні свідчення, полемічні тексти тощо), які сформували нове концептуальне бачення русинського етноциду 1947 р. Втім автори журналу не зупинилися на суто науковому переосмисленні проблеми. Цілком виправдано вони зрозуміли вагомість популяризації українського погляду на цю трагедію новітнього русинства. Вміло використовуючи інструментарій культурної дипломатії, лемківські інтелектуали розгорнули добре продуману працю з освідомлення західної громадськості про справжній перебіг депортаційних акцій. У підсумку було створено потужну інформаційну протиотруту радянській і польській комуністичній пропаганді, що сприяло утвердженню в західній соціогуманітаристиці геноцидного дискурсу при змалюванні подій 1947 р. Ба більше, ефективність залученого авторами «Лемківщини» інструментарію з арсеналу культурної дипломатії засвідчила зростаюче визнання в середовищі політиків демократичної Польщі історичної провини за злочини комуністичного режиму. Завдяки цьому вдалося налагодити партнерський польсько-український діалог після здобуття нашою державою незалежності.

Перспективним продовженням теми нашого дослідження вважаємо необхідність цілісного опрацювання практик культурної дипломатії активістами лемківських інституцій у діаспорі.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Акція «Вісла» – Як розпалено ненависть. З істориком Євгеном Місилом розмовляє Жената Семпріх [з польської мови переклав Іван Лико], 1990. *Лемківщина*, [online] 4, с.2-4. Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12906/file.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- Американська преса 1948 року про трагедію Закерзоння, 1982. *Лемківщина*, [online] 3, с.8. Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13060/file.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- Бородач, В., 1985. Мартирологія українського Закерзоння. *Лемківщина*, [online] 4, с.12-14. Доступно: <http://lemko.org/books/OOL/OOL1985_4.pdf> [Дата звернення 11 травня 2024].
- БЧ, 1987. Чи будемо готові?. *Лемківщина*, [online] 1, с.2, с.11. Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13010/file.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- Гвозда, І., 1982. Сучасна ситуація лемків у Польщі на тлі деяких історичних прикладів. *Лемківщина*, [online] 4, с.3-5. Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13164/file.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- Дорогі земляки, широка українська громадо!, 1979. *Лемківщина*, [online] 1, с.1-2. Доступно: <http://lemko.org/books/OOL/OOL1979_1.pdf> [Дата звернення 11 травня 2024].
- ІЛ., 1987. Ще до 40-річчя ганебного злочину в Закерзонні. *Лемківщина*, [online] 3, с.2. Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13013/file.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- Крук, Б., 1987. 40-ліття переселенчої акції лемків (доповідь виголошена 17-го травня 1987 р. на Академії з нагоди 40-ліття виселення українців з їхніх прадідівських земель, яку влаштував 3-й відділ ООЛ). *Лемківщина*, [online] 2, с.2-4. Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13012/file.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- Лико, І., 1982. Ще до питання – УПА і Лемківщина. *Лемківщина*, [online] 2, с.1-3. Доступно: <<https://litdiaspora.org.ua/periodyuka/11309-lemkivshhina-1982-ch-2/>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- Лопата, П., 1982. Лемківська Голгофа (У 35-ліття насильного виселення лемків – 1947 року). *Лемківщина*, [online] 2, с.5-6. Доступно: <<https://litdiaspora.org.ua/periodyuka/11309-lemkivshhina-1982-ch-2/>> [Дата звернення 11 травня 2024].

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ...**

- Лопата, П., 1983. Становище лемків та їхня боротьба в Польщі на початку 30-их рр. ХХ століття. *Лемківщина*, [online] 4, с.3. Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12879/file.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- Мицьо, К., 1981. Роковини великої трагедії. *Лемківщина*, 2, с.10-11.
- Міхнік, А., 1990. Сенат про акцію «Вісла». Ухвала Сенату Польської Речіпосполитої від 3 серпня 1990 р. *Лемківщина*, [online] 4, с.4-5. Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12906/file.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- Назаревич, Я., 1983. Дні жалоби й протесту в Торонті. *Лемківщина*, 2, с.2-3.
- Наконечний, В., 2016. Журнал «Лемківщина»: ідейні засади, рубрикація, проблематика. *Переяславський літопис*, 10, с.61-69.
- Пасічняк, В., 1982. Лемківщина – західний бастион України. *Лемківщина*, 3, с.1-5.
- Польський сенат засудив акцію «Вісла», 1990. *Лемківщина*, 3, с.19.
- Присутній, 1982. Відзначення 35-ліття вигнання лемків. *Лемківщина*, [online] 3, с.9. Доступно: <<https://file.litdiaspora.org.ua/pdf/19166-lemkivshhina-1982-ch-3-14.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].
- 40 літ тому..., 1987. *Лемківщина*, [online] 1, с.1. Доступно: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13010/file.pdf>> [Дата звернення 11 травня 2024].

REFERENCES

- Aktsiia "Visla" – Yak rozpaleno nenavyst. Z istorykom Evhenom Misylom rozmovliaie Zhenata Semprikh [z polskoi movy pereklav Ivan Lyko] [Action "Vistula" – How hatred was ignited. Zhenata Semprich talks to historian Evgen Misyl [translated from Polish by Ivan Lyko]], 1990. *Lemkivshchyna*, [online] 4, pp.2-4. Available at: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12906/file.pdf>> [Accessed 11 May 2024].
- Amerykanska presa 1948 roku pro trahediiu Zakerzonnia [The American press of 1948 about the tragedy of Zakerzonnya], 1982. *Lemkivshchyna*, [online] 3, p.8. Available at: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13060/file.pdf>> [Accessed 11 May 2024].
- BCh, 1987. Chy budemo hotovi? [Shall We Be Ready?]. *Lemkivshchyna*, [online] 1, p.2, p.11. Available at: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13010/file.pdf>> Accessed 11 May 2024].
- Borodach, V., 1985. Martyrolohiia ukrainskoho Zakerzonnia [Martyrology of Ukrainian Zakerzonnya]. *Lemkivshchyna*, [online] 4, pp.12-14. Available at: <http://lemko.org/books/OOL/OOL1985_4.pdf> [Accessed 11 May 2024].
- Dorohi zemliaky, shyroka ukrainska hromado! [Dear countrymen, broad Ukrainian community!], 1979. *Lemkivshchyna*, [online] 1, pp.1-2. Available at: <http://lemko.org/books/OOL/OOL1979_1.pdf> [Accessed 11 May 2024].

Hvozda, I., 1982. Suchasna sytuatsiia lemktiv u Polshchi na tli deiakykh istorychnykh prykladiv [The Current Situation of Lemkos in Poland Against the Background of Some Historical Examples]. *Lemkivshchyna*, [online] 4, pp.3-5. Available at: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13164/file.pdf>> [Accessed 11 May 2024].

IL., 1987. Shche do 40-richchia hanebnogo zlochynu v Zakerzonni [Even before the 40th anniversary of the shameful crime in Zakerzon]. *Lemkivshchyna*, [online] 3, p.2. Available at: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13013/file.pdf>> [Accessed 11 May 2024].

Kruk, B., 1987. 40-littia pereselenchoi aktsii lemktiv (dopovid vyholoshena 17-ho travnia 1987 r. na Akademii z nahody 40-littia vyseleння ukraintsev z yikhnikh pradiivskykh zemel, yaku vlashtuvav 3-y viddil OOL) [40th anniversary of the Lemko resettlement campaign (report delivered on May 17, 1987 at the Academy on the occasion of the 40th anniversary of the eviction of Ukrainians from their ancestral lands, which was organized by the 3rd department of the OOL)]. *Lemkivshchyna*, [online] 2, pp.2-4. Available at: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13012/file.pdf>> [Accessed 11 May 2024].

Lopata, P., 1982. Lemkivska Holhofa (U 35-littia nasylnoho vyseleння lemktiv – 1947 roku) [Lemkivska Golgofa (On the 35th anniversary of the forced eviction of the Lemkos – 1947)]. *Lemkivshchyna*, [online] 2, pp.5-6. Available at: <<https://litediaspora.org.ua/periodyka/11309-lemkivshhina-1982-ch-2/>> [Accessed 11 May 2024].

Lopata, P., 1983. Stanovyshche lemktiv ta yikhnia borotba v Polshchi na pochatku 30-ykh rr. XX stolittia [The situation of the Lemkos and their struggle in Poland in the early 1930s]. *Lemkivshchyna*, [online] 4, p.3. Available at: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12879/file.pdf>> [Accessed 11 May 2024].

Lyko, I., 1982. Shche do pyttannya – UPA i Lemkivshchyna [Before the question – UPA and Lemkivshchyna]. *Lemkivshchyna*, [online] 2, pp.1-3. Available at: <<https://litediaspora.org.ua/periodyka/11309-lemkivshhina-1982-ch-2/>> [Accessed 11 May 2024].

Mikhnik, A., 1990. Senat pro aktsiiu «Visla». Ukhvala Senatu Polskoi Rechipospolytoi vid 3 serpnia 1990 r [Senate on the «Vistula» Action. Resolution of the Senate of the Polish Republic of August 3, 1990]. *Lemkivshchyna*, [online] 4, pp.4-5. Available at: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12906/file.pdf>> [Accessed 11 May 2024].

Mytso, K., 1981. Rokovyny velykoi trahedii [Anniversary of the great tragedy]. *Lemkivshchyna*, 2, pp.10-11.

**НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ...**

Nakonechnyi, V., 2016. Zhurnal "Lemkivshchyna": ideini zasady, rubrykatsiia, problematyka [Journal "Lemkivshchyna": ideological foundations, rubrics, issues]. *Pereiaslav Chronicle*, 10, pp.61-69.

Nazarevych, Ya., 1983. Dni zhaloby y protestu v Toronti [Days of Mourning and Protest in Toronto]. *Lemkivshchyna*, 2, pp.2-3.

Pasichniak, V., 1982. Lemkivshchyna – zakhidnyi bastion Ukrainy [Lemkivshchyna – the Western Bastion of Ukraine]. *Lemkivshchyna*, 3, pp.1-5.

Polskyi senat zasudyv aktsiiu "Visla" [The Polish Senate condemned the "Vistula" action], 1990. *Lemkivshchyna*, 3, p.19.

Prysutnii, 1982. Vidznachennia 35-littia vyhnannia lemktiv [Commemoration of the 35th anniversary of the expulsion of the Lemkos]. *Lemkivshchyna*, [online] 3, p.9. Available at: <<https://file.litdiaspora.org.ua/pdf/19166-lemkivshhina-1982-ch-3-14.pdf>> [Accessed 11 May 2024].

40 lit tomu... [40 years ago...], 1987. *Lemkivshchyna*, [online] 1, p.1. Available at: <<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13010/file.pdf>> [Accessed 11 May 2024].

**OPERATION VISTULA IN THE CULTURAL DIPLOMACY
OF THE LEMKO DIASPORA IN THE POSTWAR PERIOD**

Volodymyr Nakonechnyi^{1a},
Olha Bench^{2b}

¹ *PhD in History,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0386-2162>,
e-mail: nakonechniy.ua@gmail.com,

² *PhD in Art Studies,*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3998-3062>,
e-mail: olgabench2020@gmail.com,

^a *Kyiv National University of Culture and Arts,*
Kyiv, Ukraine, 01133

^b *Catholic University in Ružomberok,*
Ružomberok, Slovakia, 03401

The purpose of the article is to comprehensively analyse the various genres of articles published in the Lemkivshchyna newspaper on numerous aspects of Operation Vistula. The aim of the study is to recreate the practices of Lemko cultural diplomacy in the diaspora communities of North America aimed at popularising the Ukrainian view of the 1947 resettlement action. The research methodology is based on the usual combination of principles (historicism and objectivity) and methods (philosophical, general scientific, and remarkable historical) of scientific work. In conclusion, the article under consideration makes note of the significance of the efforts of the Lemkivshchyna editorial board in launching academic studies focused on a comprehensive understanding of Operation Vistula. Over the years, the journal has published a variety of materials (scientific studies, source evidence, polemical texts, etc.) that have formed a new conceptual vision of the 1947 Rusyn ethnocide. The journal's contributors have demonstrated a commendable understanding of the necessity to promote the Ukrainian perspective on this tragedy of modern Rusynism. Employing cultural diplomacy as a strategic instrument, the Lemko intellectuals have initiated a meticulously designed initiative to educate the Western public on the true course of deportation campaigns. Consequently, a potent informational antidote to Soviet and Polish communist propaganda was formulated, which contributed to the establishment

НАКОНЕЧНИЙ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ,
БЕНЧ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА
ОПЕРАЦІЯ «ВІСЛА» В КУЛЬТУРНІЙ ДИПЛОМАТІЇ...

---

of genocidal discourse in Western socio-humanitarian studies when depicting the events of 1947. Furthermore, the efficacy of the instruments drawn from the armoury of cultural diplomacy employed by the authors of Lemkivshchyna exemplified the mounting cognisance among politicians in democratic Poland of historical culpability for the transgressions of the communist regime. Consequently, it became possible to initiate a partnership between Poland and Ukraine following the latter's attainment of independence.

Keywords: Lemkivshchyna; Lemkos; Operation Vistula; genocide; cultural diplomacy; Ukrainian-Polish relations.